

Малихін О.В.,

професор кафедри теорії та історії педагогіки

Гуманітарного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка,

доктор педагогічних наук

ЗВЕРНЕННЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ БОРИСА ГРІНЧЕНКА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлюється проблема вивчення педагогічної спадщини Бориса Грінченка в контексті формування самостійності майбутнього вчителя в навчальній діяльності. Визначено основні ідеї видатного педагога щодо самостійності в навчанні. Запропоновано авторську інтерпретацію бачення дидактичного доробку Б. Грінченка щодо самостійності в навчанні.

Ключові слова: самостійність майбутнього вчителя, самостійність у навчанні, формування самостійності, педагогічна спадщина Б. Грінченка.

В епоху розквіту інформаційного суспільства маємо визнати як одну з глобальних проблем, що постають перед суспільством у цілому та перед освітою в кожній окремо взятій країні на початку нового тисячоліття зокрема, — занепад духовності. Чим це спричинено? На наше переконання, одна з головних причин такого стану речей виявляється у певному відриві проблем навчання у вищій школі від проблем виховання сучасної молоді людини. Отже, маємо повернутися обличчям до питання невід’ємності навчальної та виховної складових цілісного навчального процесу у вищій школі. Але рух уперед неможливий без використання надбань педагогічної спадщини минулого та запровадження інноваційного підходу в її трактуванні, презентації та практичному використанні в реальному навчально-виховному процесі сучасної вищої школи. У контексті сказаного неабияку цінність становлять педагогічні ідеї видатного українського просвітителя, письменника та укладача одного з перших академічних словників української мови — Бориса Грінченка.

Питання самостійності в навчанні, проблеми самопізнання й самовдосконалення становили предмет зацікавленості мислителів з давніх часів, коли педагогіка ще не сформувалась як окрема, самостійна наука.

Самостійність думки як принципово важливу умову морального й розумового виховання молоді розглядали мислителі Античності: Сократ, Платон, Аристотель, Демокрит.

Здійснений теоретичний аналіз стану розробки проблеми у визначений історичний період надає можливість дійти висновку про те, що питання самостійності в навчанні й самостійної навчальної діяльності в цілому інтенсивно висвітлювались у роботах вітчизняних класиків педагогічної думки XIX ст. Видатними педагогами цього періоду обґрунтовується необхідність самостійного пошуку й самоосвіти, визначаються й наповнюються певним змістом поняття самостійності, самодіяльності, самовиховання, самовдосконалення. І хоча ще зарано говорити про чіткість та системність у розробці досліджуваної проблеми в ті часи, позитивним внеском є прагнення більшості педагогів минулого активно залучати молодь до самостійного навчання.

Підтвердження цих ідей знаходимо у працях українських педагогів, філософів і просвітителів О.В. Духновича (1803–1865), М.О. Корфа (1834–1883), Ю.А. Федьковича (1834–1888), Т.Г. Лубенця (1855–1936).

Окремо варто зупинитися на педагогічній спадщині Бориса Дмитровича Грінченка, зокрема на його ідеях щодо самостійності, послідовності, системності в організації навчання. Оскільки питання самостійності в навчанні, прагнення до самоосвіти окремо не висвітлювались у вивченні багатогранного дидактичного доробку митця в поєднанні з провідною концепцією його педагогічної діяльності — виховання національної самосвідомості особистості.

Б. Грінченко у своїх педагогічних працях наголошував, що нова школа покликана запроваджувати в освіті розвивальний, виховуючий характер. Він був переконаний у тому, що головним її завданням є не лише наповнення учнівських голів певною сумою знань. Уся сутність народної школи полягає, на думку педагога, у тому, щоб виховати розум дитини, розвинути, зміцнити його, зробити дитину придатною для подальшої діяльності. І саме в цьому вбачаємо раціональність використання його педагогічного доробку в контексті підготовки майбутніх учителів до творчої самостійності у власному професійно-педагогічному становленні. Педагогічна постать Б. Грінченка може бути прикладом і взірцем постійного саморозвитку та самовдосконалення, спрямованого на власне зростання у педагогіч-

ній майстерності задля забезпечення особистої здатності до самостійного здобуття знань.

Б. Грінченко переконливо обстоював позиції педагога у баченні того, що всі знання, які учень здобуває в школі, мають бути здебільшого засобами для розвитку розумової сили учнів, і всі предмети шкільного навчального курсу повинні строго відповідати цій меті. Задля того, щоб розвивати розумові здібності дітей, учитель має розмаїто, на засадах власної самостійності, добирати відповідні методи навчання. Самовідданий педагог у своїй практичній діяльності відкидав використання методу зазубрювання, був проти неусвідомленого запам'ятовування, протиставляючи їм навчальну роботу, яка б була спрямована на розвиток образного й абстрактного мислення, забезпечувала глибину знань. Він залучав усіма можливими способами своїх учнів до *самостійного читання*, написання рецензій на прочитані книги, обговорення прочитаного. Читання дає дитині, — писав Б. Грінченко у праці «До питання про журнали для дитячого читання», — новий ґрунт для роботи свого мислення. З визначених позицій він розглядає проблеми змісту книги: остання має нести ідеали гуманізму, добра, правди й краси. Розробляючи свої педагогічні ідеї, Б. Грінченко наслідує визначних просвітителів: Т. Шевченка, П. Куліша, К. Ушинського. Він пише навчальні книги для дітей: «Українську граматку», «Рідне слово» («Українська читанка»). Зокрема, «Українська граматка» складалася в нього з трьох розділів: букварної частини, «читання після азбуки» та зразків каліграфії.

Б. Грінченко на ґрунті свідомого засвоєння кращих надбань світової педагогічної думки та поєднання їх з національними традиціями виховання та формування особистості, з потребами-духовного відродження української нації у своїх науково-педагогічних, педагогічних працях, художніх творах, що торкаються проблем освіти, визначив усі найважливіші аспекти наукової педагогіки (*мета, завдання, принципи, зміст, форми й методи навчання та виховання дитини*). У його педагогічній спадщині значну увагу приділено й загальнокультурній, професійній підготовці вчителя.

Видатний просвітитель був переконаний, що від світоглядних і морально-етичних позицій педагога невіддільні професійні якості. Створюючи образ учителя національної школи, Б. Грінченко належну увагу приділив його професійній підготовці. Учитель пови-

нен добре знати предмет, володіти методикою його викладання, що передбачає хороші навички роботи з чинними підручниками, *творчий самостійний підхід* до застосування всіх можливих форм і методів навчання. Важливою рисою педагога є також рівень його *науково-педагогічного мислення* (неможливий без відповідного рівня самостійності), глибиною якого відзначався Б. Грінченко. Цей талановитий педагог творчо опрацював та узагальнив вітчизняний і зарубіжний досвід навчання й виховання (саме у невідривному поєднанні), засвоїв народну основу педагогічних систем, що полягає в урахуванні мови, культури, характеру, побуту, історії конкретної нації, і створив власну педагогічну систему, головним принципом якої є принцип національного самоусвідомлення.

Маємо наголосити, що педагогічна система, розроблена, обґрунтована та запроваджена у практику української школи Б. Грінченком, ґрунтується на глибокому знанні й розумінні спадщини Я.А. Коменського, Дж. Локка, Й.Г. Песталоцці, Д. Дістервега, М. Корфа, В. Водозова, К. Ушинського. Він науково обґрунтував необхідність створення національної школи, що є надто важливим на сучасному етапі відродження національної самосвідомості та формування української ментальності в найкращих традиціях її вияву.

Висуваючи високі вимоги до вчителя, Б. Грінченко перш за все і сам прагнув їм відповідати. Варто зазначити, що працюючи в Олексіївці, він та його дружина навчали не лише дітей, а й дорослих.

Б. Грінченко надавав дуже великого значення ролі книжки в житті людини, а особливо дитини. Результатом творчого пошуку педагога була вміло організована робота з книжкою у процесі навчання й виховання. Читання українських книжок на уроці було заохоченням і нагородою за *самостійно* й задалегідь виконані завдання. Здійснена під час занять робота продовжувалася комплексом позакласної: учні писали рецензії на прочитані книжки, на твори однокласників. В олексіївській школі було започатковано діяльність своєрідного літературного гуртка. Здібні школярі писали рідною мовою власні літературні твори. Упродовж 1888—1889 рр. у школі видавався рукописний журнал «Думка», куди записувалися перші літературні спроби учнів, а також фольклорні матеріали, зібрані у своєму селі. На заняттях із старшими учнями практикувалися навіть лекції з українознавства, які передусім формували національну самосвідомість.

Відомо, що аутентична педагогічна система Б. Грінченка спирається на народну педагогіку, адже це є те вічне, невичерпне джерело навчально-виховної мудрості. Педагогічні інтереси Грінченка стосувалися насамперед дидактики. Свої дидактичні принципи педагог утілював у власній педагогічній діяльності, пропагував у науково-педагогічних і публіцистичних працях. У справі національної освіти Б. Грінченко був цілком послідовним, ніколи не відмежовувався від справ національного виховання, творив, писав українською мовою, яка лунала в його піснях, думках, в його серці, віддавав усі свої сили справі національного й соціального визволення рідного народу. Носіями цієї ідеї є й герої багатьох його оповідань («Дзвоник», «Екзамен», «Непокірний» тощо). Б. Грінченко наполегливо закликав до створення справжнього національного культурного середовища, у якому важливе місце відводив народним бібліотекам і театру, художній літературі й пресі (у цих заходах убачаємо створення умов для *самостійного навчання, самоосвіти*).

Узагальнюючи сказане, маємо говорити про те, що Б. Грінченко увібрав у себе найкращі надбання національної та освітньої світової культури, філософії, психології, літератури та мистецтва. Він близько був знайомий з визначними діячами свого часу, їхніми ідеями про національне самовизначення українського народу, розвиток його культури та освіти.

Благотворний вплив на формування поглядів Б. Грінченка мали Т. Левченко, М. Коцюбинський, Леся Українка, М. Драгоманов, І. Нечуй-Левицький, П. Грабовський, О. Потебня та ін.

Перш за все викладач, на погляд Б. Грінченка, повинен відзначитися своєю справедливістю, витриманістю, щирістю; йому потрібно бути діяльним, добре володіти словом, висловлюватися ясно, голосно, *уміти спонукати та зацікавлювати студентів до навчання* (можна трактувати цю ідею як спонукання до самоосвіти в сучасному її розумінні).

Автор виробив оригінальну систему виховання й навчання, творчо засвоївши педагогічну спадщину західноєвропейських і російських учителів, досвід навчання й виховання у братських школах України й Білорусії, багату культуру української етнопедагогіки.

Отже, вивчення педагогічної спадщини Б. Грінченка є невичерпним джерелом актуалізації професійно-педагогічної підготовки сучасного вчителя в контексті формування його самостійності в на-

вчальній діяльності, потреби в самоосвіті. По-перше, через те що власне постать видатного просвітителя є надзвичайно яскравим прикладом саме такого незалежного самостійного пошуку на тлі української національної ідеї, спрямованої на формування вільної в думках і діях самосвідомої особистості. По-друге, з причини того, що вивчення педагогічної спадщини видатного педагога потребує подальшого глибинного аналізу на предмет виявлення іноді з першого погляду прихованих, але надто корисних для використання, дидактичних ідей щодо самостійного неперервного навчання в усіх його виявах.

Джерела

1. Кучинський М. Людмила Старицька-Черняхівська про творчість Бориса Грінченка / М. Кучинський // Дивослово. — 1994. — № 5—6. — С. 55—59.
2. Неживий О.І. Педагогічна спадщина Бориса Грінченка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Олексій Іванович Неживий. — Харків, 1994. — 20 с.
3. Неживий О., Корольова Л. Особистість учителя національної школи в доробку Б. Грінченка / О. Неживий, Л. Корольова // Дивослово. — 1997. — № 4. — С. 36—40.
4. Неживий О.І. Із досвіду впровадження у практику навчальних закладів Луганщини педагогічної спадщини Б. Грінченка / О. Неживий // Пробл. освіти. — 1996. — Вип. 5. — С. 104—112.
5. Поліщук М.С. «На Україні повинна бути українська школа...» : Про укр. педагога Б.Д. Грінченка / М.С. Поліщук // Рідна школа. — 1993. — № 11—12. — С.76—77.

В статье раскрывается проблема изучения педагогического наследия Бориса Гринченко в контексте формирования самостоятельности будущего учителя в учебной деятельности. Определены основные идеи выдающегося педагога относительно самостоятельности в обучении. Предложена авторская интерпретация видения дидактического вклада Б. Гринченко касательно самостоятельности в обучении.

Ключевые слова: самостоятельность будущего учителя, самостоятельность в обучении, формирование самостоятельности, педагогическое наследие Б. Гринченко.

The article deals with the problem of Borys Grinchenko's pedagogical heritage in connection with the point of a future teacher's independence in educational ac-

tivity formation. It is presented the main ideas of the prominent pedagogue as for the independence in education. It is given the author's interpretation of his vision on Borys Grinchenko's didactic contribution in the independence in education.

Key words: future teacher's independence, independence in educational activity, independence formation, Borys Grinchenko's pedagogical heritage.

Чернуха Н.М.,

завідувач кафедри теорії та історії педагогіки

Гуманітарного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка,

доктор педагогічних наук, професор

ІНДИВІДУАЛЬНА ТРАЄКТОРІЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ЖИТТЕДАЙНІ ІДЕЇ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

У статті проаналізовано сучасне трактування підходів Бориса Грінченка до індивідуальної траєкторії розвитку особистості та місце інтеграційної взаємодії в процесі підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: індивідуальна траєкторія, сучасна гуманітарна освіта, вища педагогічна освіта, інтеграція, домінанта.

Повноцінне життя людини можливе лише у злагодженому співіснуванні з навколишнім світом. Саме тому часто говорять про життєву гармонію, інтеграцію, які визначають різнобічний розвиток суб'єкта завдяки пізнанню, переживанню ним світу та орієнтації стосовно поведінки й діяльності в ньому, тобто забезпеченні успіху в житті кожної особистості [2, 16].

«...Людині... треба підпори, їй треба знати, що вона не сама...», — писав свого часу Борис Грінченко. І це дійсно так, бо, як свідчить життєва практика, кожній особистості, починаючи з дитинства і до зрілості, вкрай необхідно постійно перебувати у просторі спілкування, професійного розвитку, життєвої, особистісної самореалізації тощо.

Поділяємо думку відомого вченого академіка НАПН України І.Д. Бега про те, що комунікація людини зі світом у часовому діапа-